

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

209146

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคัดค้านเหมืองโพแทชที่อุดรธานี
SOCIAL MOVEMENT AGAINST UDORNTHANI POTASH MINE

นายสุภากร สราเศ์ศิริ

วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

พ.ศ. 2553

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคัดค้านเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี
SOCIAL MOVEMENT AGAINST UDORNTHANI POTASH MINE

นายฐาณกร สรรวงศ์ศิริ

วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
พ.ศ. 2553

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคัดค้านเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานี

นายฐาณกร สรวงศ์สิริ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น

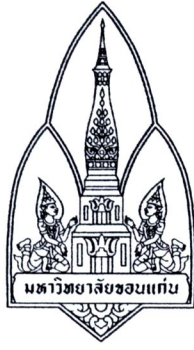
พ.ศ. 2553

SOCIAL MOVEMENT AGAINST UDORNTHANI POTASH MINE

MR. THAGOON SORAVONGSIRI

**A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
IN DEVELOPMENT SOCIOLOGY
GRADUATE SCHOOL KHON KAEN UNIVERSITY**

2010

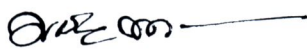
ใบรับรองวิทยานิพนธ์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
หลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนา

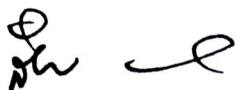
ชื่อวิทยานิพนธ์: ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคัดค้านเหมืองแร่โปแตชจังหวัด
อุดรธานี

ชื่อผู้ทำวิทยานิพนธ์: นายฐานุกร สรวงศ์สิริ

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร. บัญชร แก้วส่อง ประธานกรรมการ
ผศ.ดร. พรอัมรินทร์ พรหมเกิด กรรมการ
ดร. มณีมัย ทองอยู่ กรรมการ

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์:

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ดร. มณีมัย ทองอยู่)

..... (รองศาสตราจารย์ ดร. ลำปาง แม่นมัตย์) (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เขียวลักษณ์ อภิชาติวิมลภ)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยขอนแก่น

ฐาغر สรวงศ์ศิริ. 2553. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคัดค้านเหมืองแร่โพแทชจังหวัด
อุดรธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์: ดร. มณีมัย ทองอยู่

บทคัดย่อ

209146

การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่นำมาสู่การก่อเกิดและการ
เติบโตของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเพื่อศึกษายุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่ม
อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี โดยมีพื้นที่ศึกษาอยู่ในเขตอำเภอประจักษ์ศิลปาคม
จังหวัดอุดรธานี ซึ่งการศึกษาครั้งนี้มีวิธีวิจัยด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การสังเกต
แบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ตลอดจนการใช้ข้อมูลเอกสารประกอบการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม
ที่มุ่งเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี ที่ชาวบ้านในชุมชนต่าง ในเขต
พื้นที่คำขอประทานบัตรโครงการฯ มีความเห็นพ้องร่วมกันว่าโครงการฯดังกล่าวจะก่อให้เกิด
ความเสียหายต่อระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและจักรวาล
วิทยาของชาวบ้าน ตลอดจนความล่มสลายของชุมชนท้องถิ่น กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ก่อ
เกิดและเติบโตขึ้นภายใต้เงื่อนไขสองประการ คือ เงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหวและ
เงื่อนไขภายนอกองค์กรการเคลื่อนไหว ในด้านเงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหวประกอบด้วย
1) บทบาทของนักพัฒนาเอกชนในการหนุนเสริมกระบวนการชาวบ้าน 2) การสร้างเครือข่ายและ
ขบวนการบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติและชุมชน 3) บทบาทของแกนนำชาวบ้านใน
การหนุนเสริมองค์กรการเคลื่อนไหว 4) การมีอิสระขององค์กรและประชาธิปไตยภายในองค์กร
รวมถึงการมีกลุ่มระดับย่อยในองค์กรการเคลื่อนไหว ซึ่งได้แปรเปลี่ยนความเห็นพ้องต้องกันของ
ชาวบ้านที่มีต่อปัญหาและก่อให้เกิดความสามารถในการระดมทรัพยากร จนนำมาสู่การกระทำรวม
หมู่และการเติบโตของขบวนการได้ อย่างไรก็ตามการก่อเกิดและเติบโตของขบวนการยังสัมพันธ์
กับเงื่อนไขภายนอกองค์กรการเคลื่อนไหวอย่างแนบชิด กล่าวคือการเคลื่อนไหวของขบวนการฯ
นั้นยังต้องสัมพันธ์กับโครงสร้างโอกาสทางการเมืองและโครงสร้างโอกาสทางสังคมในลักษณะที่
เปิดหรือเอื้ออำนวย ให้ขบวนการสามารถเคลื่อนไหวได้และเปิดให้ฝ่ายที่สามได้เข้ามาหนุนเสริม
ต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการฯ อีกทั้งขบวนการฯเองต้องเอาชนะฝ่ายต่อต้านขบวนการ
เคลื่อนไหวที่ได้กลับต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการฯให้ได้ด้วย ซึ่งผลพวงที่ติดตามมาคือการก่อ
เกิดและเติบโตของขบวนการฯนั่นเอง

นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีได้มีวิธีในการสร้าง
อำนาจในการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายด้วยยุทธวิธีการเคลื่อนไหว

20914๕

ต่อสู้หลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบปกติ หรือการใช้วัฒนธรรมชุมชนซึ่งถือเป็นพลังอำนาจอย่างหนึ่งที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในมือของขบวนการฯที่มีชุมชนเป็นฐานทรัพยากรสำคัญในการเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตามยุทธวิธีที่กลุ่มอนุรักษ์นำออกมาเคลื่อนไหวต่อสู้นั้นก็กลับมีไขมีเพียงแค่เป้าหมาย เพื่อให้เกิดแรงสั่นสะเทือนที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามจุดมุ่งหมายของขบวนการเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ในแต่ละรูปแบบนั้นยังถูกบรรจุด้วยเป้าหมายและคุณค่าภายในตัวของมันอีกหลากหลายมิติ

Thagoon Soravongsiri. 2010. **Social Movement against Udonthani Potash Mine.**

Master of Arts Thesis in Development Sociology, Graduate School, Khon Kaen University.

Thesis Advisor: Dr. Maniemai Thongyou

ABSTRACT

209146

The objectives of this research were to explain the conditions for the emergence and growth the Udonthani Environment Conservation Group (UECG) and the social movement tactics of the UECG. Qualitative research methods including non structure interview, participant and non-participant observations as well as documentary studies were employed to collect data from a target village in Prajaksilpakhom district of Udonthani province, where the movement was conceived and grew, as well as from the UECG.

The research found that the UECG was the social movement which focused on protesting against the initiation and implementation of the Udonthani Potash Mine Project, because local people in rural villages in the proposed project areas shared a common concern that the project would cause damages to the environment, the very basis of their livelihoods and communities. The UECG emerged and grew out of the internal and external conditions. The internal condition included 1) supportive role of non-governmental organization (NGO) 2) local networks built upon kin and community and inter-community social relations 3) role of grass-roots movement leaders and 4) the independence of and democracy within social movement organization and sub-groups. These internal conditions turned common environmental and livelihoods concerns into collective action, resource mobilization and growth of people's social movement. In addition, external condition also played important roles. This latter condition included the political opportunity structure, the social opportunity structure and the counter-movements. In the course of social and political interactions with these conditions for 9 years, the movements led by the UECG grew.

The research also found that UECG had used several tactics to attain their goals. These were categorized under the convention, disruption and community culture. Tactics based on community culture were crucial, since culture was the power that remained in the hands of the movement which had rural community rich with culture as its resource base.

209146

Finally, the research found that movement tactics were not just a means to attain the movement's goals; they however contained goals and values within themselves in various dimensions.

วิทยานิพนธ์นี้ขออุทิศส่วนดีคืนให้แก่สังคมส่วนความผิดพลาดทั้งหลายทั้งปวง
ขอน้อมรับไว้แต่เพียงลำพัง

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือ สิ่งประดิษฐ์ทางวิชาการ (วัฒนธรรม) ซึ่งสำหรับผู้ศึกษาแล้วสิ่งนี้มีความหมายที่กินความไปถึง “สนามแห่งชีวิต” หรือ “สนามแห่งการเรียนรู้” เลยทีเดียว

ในที่นี้ผู้ศึกษา จึงอยากใคร่ขอกล่าวสรรเสริญ ต่อบุญคุณของผู้ที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ร่วมกันในสนามแห่งนี้ ทั้งที่ผ่านพบไม่ผูกพันและผ่านพบผูกพัน ซึ่งการปะทะสังสรรค์ร่วมกันทั้งสองลักษณะ ต่างก็มีส่วนเติมเต็มให้สนามแห่งนี้มีสีสัน มีชีวิตชีวา รวมทั้งทรงคุณค่าแห่งการเรียนรู้ในตัวของมันเอง

ผู้ศึกษาขอมอบผลผลิตทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากสิ่งประดิษฐ์นี้ให้กับ “ป้า” ผู้ที่คอยเป็นแหล่งเงินทุนชั้นดีสำหรับการเล่าเรียนและคอยทำหน้าที่เกรี้ยวกราด ตระหวาดว่าผู้ศึกษาอยู่ตลอดเวลาที่ท่านตีความว่าผู้ศึกษาได้หลุดลอยออกจากสนามแห่งการเรียนรู้ ขอบพระคุณอย่างหาที่เปรียบมิได้ต่อ “ม๊า” ผู้ล้วงลับ ผู้ที่มอบเนื้อหนังมังสา และจิตวิญญาณของการเป็นผู้ให้โดยไม่ต้องรอให้มีผู้ร้องขอ กลับให้เต็มตื่นเถอะครับ ขอบพระคุณ “น้าต๋อง” ผู้ที่เข้ามาเกี่ยวร้อยความเป็นครอบครัวให้ดำรงอยู่ ขอบใจ “ออมสิน” ไฉนน้องชายตัวอ้วนที่ทำให้ชีวิตมีรสชาติมากยิ่งขึ้น

ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร. มณีนัย ทองอยู่ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ที่คอยชี้แนะ สอนสั่ง และอดทนต่อความไร้ระเบียบทางวิชาการของผู้ศึกษาเสมอมา หากปราศจากอาจารย์กระบวนการเรียนรู้ในสนามแห่งนี้คงเกิดขึ้นมิได้เป็นแน่แท้ กราบขอบพระคุณคณาจารย์ในภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์ ที่ขาดเสียมิได้ต้องกราบขอบพระคุณอาจารย์ ผศ.ดร. บัญชร แก้วส่อง ประธานกรรมสอบ และอาจารย์ ผศ.ดร. พรอัมรินทร์ พรหมเกิด กรรมการสอบ ที่ยอมเสียสละเวลาเข้าร่วมเติมเต็มให้สนามแห่งนี้มีมนต์ขลังในทางวิชาการ ตลอดจนขอขอบพระคุณศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขงที่กรุณาให้การสนับสนุนเงินทุนสำหรับการทำวิจัยครั้งนี้

ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณ คุณธนชัย อาจารย์ สันติภาพ พี่ปุ่น พี่ต้น ผู้ที่มีส่วนช่วยแผ้วถางทางให้ผู้ศึกษาสามารถลงไปสู่พื้นที่วิจัยได้สำเร็จ ขอบคุณเพื่อน ๆ ร่วมชะตากรรมรุ่น 19 ทุกคน ขอคุณครอบครัว “บุญเรือง” ที่ทำให้รู้จักกับการเมืองบนท้องถนนในมหานครแห่งความศิวิไลซ์

กราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อชาวบ้านนักสู้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีและนักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ทุกผู้ทุกนาม ที่เปรียบเสมือนตั้งครุในโรงละครแห่งชีวิต โดยเฉพาะครอบครัว “แน่นอุดร” บ้านสังคม และ ครอบครัว “คำบัวเมือง” บ้านสะอาดนามูน ที่ให้การดูแลกันมาเป็นอย่างดี

ท้ายสุดนี้ ขอบใจ “พันธุ์ทิพ” นางผู้เป็นทั้งเพื่อนและคนรู้ใจ ที่คอยจุดไฟในหัวใจให้ลุกโชนในยามที่รู้สึกท้อแท้กับเรื่องครอบครัว การดำเนินชีวิต และการเรียน ขอให้เป็นเช่นนี้ตลอดไป

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
คำอุทิศ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
2. วัตถุประสงค์ในการวิจัย	5
3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
4. ขอบเขตในการวิจัย	5
5. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	5
บทที่ 2 แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
1. แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม	7
2. แนวคิดประเพณีประติษฐ์	30
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม	37
4. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา	44
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	47
1. พื้นที่ทำวิจัย	47
2. หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์	47
3. ระยะเวลาของการวิจัย	47
4. ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ	47
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล	51
6. เทคนิควิธีและเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	52
7. การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล	53

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 บริบทแวดล้อมเชิงโครงสร้าง	55
1. พัฒนาการของนโยบายแร่ไทยกับการสร้างปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ	55
2. จากโครงการสำรวจน้ำบาดาลสู่โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานีและอุตสาหกรรมต่อเนื่องจากเกลือหินในภาคอีสาน	62
3. โครงการเหมืองแร่โพแทช จังหวัดอุดรธานี (แหล่งสมบูรณ์) พื้นที่ทับซ้อนกับฐานทรัพยากรในการดำรงชีพของชุมชนท้องถิ่น	73
บทที่ 5 การก่อเกิดและพัฒนาการของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี	87
1. ความเป็นมาของหมู่บ้านโคกสมบูรณ์	87
2. ความเป็นมาของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี	106
3. ภาพรวมความขัดแย้งในชุมชนพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทช	111
4. นักพัฒนาเอกชน (NGO) กับการหนุนเสริมองค์การเคลื่อนไหว	115
5. โครงสร้างองค์กร	126
6. พัฒนาการการเคลื่อนไหวของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี	134
7. เงื่อนไขการก่อเกิดและการเติบโตของขบวนการ	164
บทที่ 6 ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี	199
1. ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ	200
2. ยุทธวิธีการขัดขวางทำลายระบบปกติ	204
3. การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม	219
บทที่ 7 บทสรุปและอภิปรายผล	235
1. วัตถุประสงค์การวิจัย	235
2. ระเบียบวิธีวิจัย	235
3. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย	236
4. ข้อเสนอแนะ	243

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า	
บรรณานุกรม	245	
ภาคผนวก	255	
ภาคผนวก ก	ผลสรุปของคณะทำงานแก้ไขปัญหาข้อเรียกร้องเกี่ยวกับรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี	257
ภาคผนวก ข	สรุปผลการดำเนินงานของคณะทำงานพิจารณาสัญญาฯ	261
ประวัติผู้เขียน		271

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงการผลิต การใช้ และการส่งออก ทรัพยากรแร่ ปี 2515-2539	56
ตารางที่ 2 พื้นที่ป่าไม้ที่สูญเสียจากการทำเหมืองแร่ ปี 2501-2539	57

สารบัญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 1	สภาพโดยรอบหนองนาตาล	82
ภาพที่ 2	ชาวบ้านกำลังเก็บต้นกกที่หนองนาตาล	82
ภาพที่ 3	การหาปลาตามลำห้วยที่ไหลมาจากหนองนาตาลผ่านชุมชนและการหาปลาที่บริเวณจุดบรรจบของห้วยสามพาดกับหนองหานกุ่มกว๊านปี	83
ภาพที่ 4	น้ำข้างแซง (บ่อน้ำตื้น) และบ่อน้ำบาดาลระดับตื้น ที่ชาวบ้านใช้สำหรับอุปโภคบริโภคในชุมชน	83
ภาพที่ 5	โอ่งแดงขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านใช้รองรับน้ำไว้บริโภคในครัวเรือน	84
ภาพที่ 6	กองหางแร่ของเหมืองแร่โพแทชในต่างประเทศ	84
ภาพที่ 7	สภาพหลังคาขึ้นสนิมภายในวัดหนองซอนกว้าง บ้านหนองซอนกว้าง ต.ห้วยสามพาด อ.ประจักษ์ศิลปาคม จ.อุดรธานี ที่อยู่ใกล้กับกองดินจากการขุดเจาะสำรวจหาแร่โพแทช	85
ภาพที่ 8	การยุบตัวของพื้นดินบริเวณพื้นที่ทำนาเกลือด้วยวิธีการสูบน้ำจากใต้ดินใน อ.บ้านม่วง และ อ.วานรนิวาส จ.สกลนคร	85
ภาพที่ 9	แผนที่หมู่บ้านโคกสมบูรณ์ และหมู่บ้านละแวกใกล้เคียง	95
ภาพที่ 10	ชาวบ้านหาปลาภายในหนองบึงกุ้ง	97
ภาพที่ 11	ภาพบนซ้าย หอปู่คำแสน (ผีปู่ตา) เป็นหอเก่าสมัยตั้งชุมชน ชาวบนเป็นหอใหม่ที่เพิ่งได้รับการบูรณะ ภาพล่างซ้ายเป็นตาจำประจำหมู่บ้านต่างๆ และขวาล่างเป็นกลุ่มชาวบ้านที่มาเลี้ยงปู่ตาในเช้าวันพุธ	101
ภาพที่ 12	การเคลื่อนไหวจุมนุมประท้วง	208
ภาพที่ 13	การเดินขบวนรณรงค์ของกลุ่มอนุรักษ์ฯ	211
ภาพที่ 14	การสื่อสารผ่านป้ายผ้า ธง และข้อความบนเสื้อ	212
ภาพที่ 15	ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ นำข้าวมาร่วมทำบุญกุ่มข้าวใหญ่	223
ภาพที่ 16	กุ่มข้าวใหญ่	223
ภาพที่ 17	การขับร้องสรภัญญะของชาวบ้าน	225
ภาพที่ 18	กิจกรรมนารวม	229